

II. Соціогенез і методи його вивчення

І.І. Мальцова

НАУКОВА ІСТОРІОГРАФІЯ: ВІД КЛАСИКИ ДО ПОСТНЕКЛАСИЧНИХ ПАРАДИГМ

В статті показано історичний розвиток наукової історіографії з моменту її появи (XVII ст.) до сучасної кризи та спроби постнекласичної філософської концепції повернути науковій історіографії її гідне місце в історичному пізнанні.

Ключові слова: наукова історіографія; класика, некласика, постнекласика; тотальність; універсальна система цінностей.

В статье показано историческое развитие научной историографии с момента ее появления (XVII ст.) до современного кризиса и попытки постнеклассической философской концепции вернуть научной историографии ее достойное место в историческом познании.

Ключевые слова: научная историография; классика, неклассика, постнеклассика; тотальность; универсальная система ценностей.

In the article it is about contemporary scientific issues in the historiography since its emergence (XVII century) to the modern crisis and the attempts of post-non-classical philosophical concept of the return of scientific historiography in the field of historical knowledge.

Keywords: scientific historiography; classical, not-a-classic, post-not-a-classic; the totality; the universal system of values.

Сучасна наукова історіографія, перебуваючи в кризовому стані, потребує особливої уваги, бо саме завдяки їй ми можемо споглядати історичний процес як цілісне, багатогранне життя з певними закономірностями розвитку. Відсутність єдиної концепції у розумінні історичного процесу, нещадне дроблення його на окремі сегменти надовго відкладають той момент, коли людство матиме можливість усвідомлено ставитись до своїх дій, відповідати за їх наслідки, а також адекватно оцінювати та вивчати своє минуле.

Дане дослідження є спробою повернути наукову історіографію до загальної концепції вивчення єдності історичного процесу. Як не парадоксально це звучить, але саме відмова від трактування всесвітньої історії як єдиного процесу і спричинила ту кризу, в якій перебуває наукова історіографія і сьогодні. Е.Трьольч відзначив це явище при характеристиці німецької історичної науки: «Спеціальна історична наука в Німеччині відвернулася включно з 50-х років від великої, всеохоплюючої історичної картини світу, котра ще стояла перед духовним поглядом Л.фон Ранке, та

частково поділила історію на спеціальні науки, котрі вивчають різні регіони та періоди, частково зорієнтувала нову європейську історію виключно на політично-дипломатично-військовий аспект» [1, с. 12]. Не буде помилковим визнати, що це явище стало загальним для всієї історіографії.

Завдання, котре стояло перед науковою історіографією, було нелегким – потрібно було знайти нові засади для пояснення єдності історичного процесу. Чи можливо це без постулату про існування наскрізного сенсу історії? Чому стало можливим розуміння історії самої по собі, без трансцендентних вимірів, без метафізичних засад?

Невідомо як би склалась подальша доля історіографії, аби в XVII ст. на противагу тому, що робили історики, своє вагоме слово не сказали антиквари – «знавці давнини» [2, с.322]. Саме вони взялися розшукувати, збирати, впорядковувати і, нарешті, опубліковувати документальну базу історичної науки. Тому, наявність останньої, на думку М.А. Барга, повинне було в перспективі викоринити рабську залежність історика від історичної (літературної) традиції. [Там само, с.323]. Праця історика, як і антиквара, повинна була стати справою однієї і тієї ж особи. В цілому це був початок процесу формування наукової історіографії, який в своїй основі мав аналітичний інструментарій – наукову норму, чому потрібно було навчатися спеціально. Вирішальну роль у відновленні цього фундаменту історичної науки, як відомо, зіграли вчені-монахи конгрегації єзуїтів і бенедиктинців, що належали конгрегації Св. Мавра. В цьому зв'язку слід згадати два прізвища: єзуїта Жана Болланда (1596-1665рр.) і Жана Мабільйона (1632-1707рр.). Разом зі своїми однодумцями вони приступили до систематизації (хоч і недосконалої) та публікації багатотомних серій першоджерел.

Ж. Мабільйону належить вагома праця по дипломатиці «*De re diplomatika*» (1681р.). В ній були вперше зібрані дані про почерк, формуляр, призначення середньовічних хартій і дипломів, приведені правила встановлення їх достовірності. Але Франція не була єдиною країною подібних зрушень. Не меншою працелюбністю і ерудицією відрізнявся італієць Мураторі (1672-1750), що приступив до публікації всіх відомих тоді пам'яток історії Італії. Цією роботою він займався з 1723 р. і до своєї смерті. В Німеччині філософ, математик і історик Лейбніц (1646-1716 рр.), слідуючи французьким та італійським взірцям, опублікував «Брауншвейгські анали Західної імперії» [Там само, с.323].

Хоча публікації монахів ще репрезентували збірки «сирого» матеріалу, початок історичній науці було покладено: знання першоджерел і техніки їх наукового дослідження та історичного опису відтепер поєднуються в особі одного вченого - історика. Це вимагає від нього бути, по-перше, людиною свого часу, по-друге, усвідомити ту обставину, що історія має в першу чергу теоретичне значення і, по-третє, необхідність розробки критичного методу верифікації джерел.

Наукового характеру історіографія набула завдяки двом основним науковим напрямкам XIX ст.: позитивізму та неокантіанству. Обидва вони в своїй основі мають ідею розуму, яка належить Просвітництву. Якщо

говорити детальніше, то просвітникам належить теорія про відносно невелику кількість вічних, самоочевидних істин, доступних розумінню кожної людини в будь-яку епоху. Акцент тут робився на властивості людського розуму відкривати істину, проникати в сутність речей, охопити їх як цілісність. Властивістю раціонально оцінювати минуле історіографія завдячує XVIII ст. «Привнесення аналітичних методів раціоналізму в історіографію – те справді нове, чим відмітне XVIII ст. в історії історизму» [2, с.315]. Для історіографії це було значним кроком вперед, коли вперше в історії було сформульовано наукове завдання: “відкрити загальні засади, що зумовили специфіку окремих історичних епох, і те, чим викликалась їх послідовна зміна” [Там само, с.315].

Класичний напрямок історіографії формувався, на нашу думку, під впливом «Нової науки» Джамбатіста Віко і досягнень Шотландської школи (Робертсон, Фергюсон, Міллар і ін.), які сприяли формуванню нового методу історичного опису, відомого під назвою «філософської історії». Метод цей в своїй основі був ототожненням законів розуму із законами природи.

Вже з першої половини XIX ст. почався активний процес формування соціально-гуманітарних наук. Їх метою проголошується не лише пізнання суспільства, а й участь в його регуляції і перетворенні. Домінуючою тенденцією в методології гуманітарних наук вважався натуралізм – універсалізація принципів і методів природничих наук при вирішенні проблем соціального пізнання. Це вело, по-перше, до абсолютизації природничо-наукового знання (особливо механічної картини світу) в поясненні людини і суспільства і, по-друге, до ігнорування специфіки останніх. Розвиток суспільства пояснювався або механічним, або ж різними природними факторами (клімат, географічне середовище), біологічними і расовими особливостями людей і т.д.

Кінець XVIII – початок XIX ст. характеризується усвідомленням процесу диференціації різних сфер суспільного життя Європи (ідеології, політики, економіки і т.д.). Але, ще у першій половині XIX ст. історія не усвідомлювалась європейцями як автономна сфера діяльності інтелектуалів. Нею займалися, як правило, дилетанти: письменники, журналісти, юристи, а сама історія оцінювалась як частина загального гуманітарного знання. Незважаючи на наявність певних історичних спеціальностей в університетах Європи та Америки, професіональний рівень дослідників залишався низьким, бо, власне, професіоналів серед них налічувались одиниці. Тільки з другої половини XIX ст. розпочався процес професіоналізації історичної науки: посилення автономії професії історика, закріплення професійного статусу істориків в університетах, поява системи підготовки та спадкоємності кадрів фахівців-істориків, організація національних історичних товариств, вихід у світ перших наукових історичних журналів. А вже наприкінці XIX ст. формуються основні поняття історичної науки: історичний факт, історична подія, проблема достовірності тлумачення, історична істина, пояснення, опис тощо.

Основними напрямками історичної науки кінця ХІХ ст., які сприяли формуванню «науковості» західної історіографії, були державно-правова, інституційно-політична історична «німецька» школа Л.фон Ранке та французька соціальна історія О.Т'єррі і Ж.Мішле.

Першу школу представляла історична концепція Леопольда фон Ранке (1795-1886), який вперше став систематично використовувати до джерел середньовічної і нової історії метод історичної критики джерел, що зводився до співставлення паралельних джерел і перехресного аналізу свідчень очевидців з метою їх взаємної перевірки. Він вважав, що кожному історичному періоду належить своя «керівна ідея». «Ніхто не може мати претензії бути більш великим історіографом, ніж Фулід, напроти, я особисто маю претензію здійснити в історіографії дещо інше, ніж давні; тому, що ми намагаємось принести в історію інші сили, які обіймають цілком життя народів, одним словом тому, що ми намагаємось звести історію до єдності» [3, т.2. с.302].

Французька соціальна історіографія представлена одним із перших соціальних істориків Огюстом Т'єррі (1795-1856). Для його творчості характерні яскраві романтичні риси: емоційність викладу, драматизація історичних подій, детальність інтерпретації. Основними джерелами для досліджень він вважає хроніки та легенди. Одним з найважливіших завдань історика Т'єррі вважав художнє відтворення минулого за допомогою інтуїції.

Позитивістській історіографії ХІХ ст. характерний підхід до історичного факту як до пасивного історичного джерела, з якого, на думку А.Я. Гуревича, історик в змозі витягти переважно лише інформацію, що лежить на поверхні: «із пам'ятника права – дані про право, із господарського джерела – свідчення про виробництво і збут продукції, із хроніки – свідчення про подію і т. д.» [4, с.56-70]. Це заважає історикам, на думку Гуревича, відноситись до історичного джерела як до породження людської психіки та частини ментальності.

Не дивлячись на присутність інших напрямків у науковій історіографії ХІХ ст., загальну тенденцію її розвитку Р.Дж.Колінгвуд оцінює як позитивістську. Позитивізм він ставить на службу природничій науці, на аналог середньовічній філософії, що «перебувала на службі у теології» [5, с.189]. Позитивісти склали своє власне уявлення про природничі науки: 1) визначення фактів; 2) творення законів. Закони ж виводились шляхом індуктивного узагальнення фактів. Такими ж були основні положення позитивістської історіографії, за якими і прийшло формування нової історіографії у ХІХ ст.

Основна ж увага приділялась лише першій частині процесу дослідження: визначення і накопичення фактів. Така ситуація спонукала мислителів (О.Конт і ін.) до критики таких досліджень. Вони намагались звернути увагу істориків на природничі науки, які починають своє дослідження із визначення фактів, поступово переходячи до причинних зв'язків між ними. На основі цього Контом була запропонована нова наука –

соціологія, яка повинна починатися із відкриття фактів людського життя, переходячи до відкриття причинних зв'язків між цими фактами.

Девізом позитивістської історіографії було накопичення фактів. На практиці ця ідея була підкріплена накопиченням якомога більшої кількості фактів. Від кількості накопичених фактів, на думку позитивістів, залежить якомога швидше виявлення історичних законів, що самі по собі вимальовуються із цих фактів. Істина для них була захована в текстах, тобто у фактичному матеріалі. «Тексти, всі тексти, нічого крім текстів» – так говорив Фюстель де Куланж, представник цього напрямку у французькій історичній науці [Там само, с.58].

Остання третина XIX ст. принесла в історичну науку зовсім нову і прямо протилежну тенденцію. Її засновником вважається В.Дільтей, який розмежував природничо-наукові та історичні факти. Перші він пояснював як результат безпосереднього відтворення зовнішньої дійсності за допомогою органів чуття, другі – відтворюють не об'єктивну дійсність, а історичні свідчення. Йому належить концепція «тріад» (переживання – вираження – розуміння), за допомогою якої він «задає шлях інтерпретації людського світу» [6, с.170]. До історичних феноменів він відносить перш за все ідентичність, що означає неможливість встановлення сутності або ідентичності людини поза її індивідуальною історією. «Ідентичність являється не ідеальним, а історичним феноменом» [Там само, с.176]. Дільтей говорить про специфіку історичного пізнання, ставлячи питання «Як можлива історія?». Така зосередженість на історичному пізнанні приводить його до розробки «комплексу впливів»: господарство, право мистецтво, релігія означають комплекс впливів різних осіб, поєднаних у спільній діяльності, що фіксує структурні елементи рефлексивного відношення до історії, починаючи від автобіографічного переказу, аж до досягнення універсальних історичних взаємозв'язків. «Історія є не просто додатковим виміром, в якому розглядається сама по собі статична структура, але засобом досягнення структури як такої» [Там само, с.176].

Результатом теоретичного впливу програми В.Дільтея вважається те, що історичний факт позбувся важливих рис: об'єктивної реальності, відмежування від суб'єкта пізнання, верифікації, повторюваності і т.д.. «Історичне пізнання було зведене до інтуїції, переживань, вражень суб'єкта, до герменевтики» [7, с.145].

Історіографія XIX ст. перебувала ще під впливом такого напрямку як неокантіанство. Представники марбургської і фрейбургської шкіл (В.Віндельбанд, Г.Ріккерт,) остаточно завершили роботу над розмежуванням природничих і історичних наук. Таке розмежування здійснювалось через порівняння способів, якими природознавець та історик досліджують свої предмети. Серед основних проблем історіографії була і проблема специфіки історичного факту, який переноситься «із сфери об'єктивної дійсності у сферу свідомості, а поняття «факт історії» було ототожнене з поняттям «факт культури»» [Там само, с.147].

Наприкінці XIX ст. ідея прогресу зробилась майже предметом віри. Ця концепція була уламком чистої метафізики, запозиченим із еволюційного натуралізму й нав'язаним історії духом часу. Корінилась вона (з XVIII сторіччя) в історичній концепції про прогрес людського роду в розумності й до розумності, але в XIX ст. теоретичне розуміння стало означати панування над природою (знання прирівнювалось до природничої науки, а природнича наука, в сприйнятті широкої публіки, до технології); практичне ж розуміння стало означати гонитву за насолодою (ставився знак рівності між мораллю й сприянням найбільшому щастю для найбільшого числа людей та між щастям і кількістю насолоди) [5, с.210].

Це стало передумовою формування принципу історизму в науковій історіографії XIX сторіччя, особливо для німецької історіографії середини століття та французької історичної науки часів Реставрації. Історики, всупереч положенням філософського історизму, засновували цей методологічний принцип на емпіричних (а не умоглядних) засадах. Історизм в такій версії мав наступні ознаки:

- оскільки мета історіографії – правдиве відтворення минулого, історичне дослідження повинно бути емпіричним і має спиратись виключно на достовірні історичні джерела;
- достовірність джерел та їх змісту гарантується системою спеціальних наукових методів, що їх розробляють спеціальні історичні дисципліни;
- історична оповідь має бути якомога більш повною, спиратись на засвідчені джерелами події та процеси;
- історична реконструкція має мету – відновлення намірів та цілей історичних діячів, які і опинялись в центрі дослідницького інтересу істориків.

Як бачимо, кінець XIX ст. відмітний протилежними висновками істориків, які вони будують за різними методологічними передумовами. Зокрема, Койре в історіографії науки стоїть на позиціях інтерналізму, допускаючи, при цьому, вплив на науку філософських ідей. Ейтс, як історик культури, навпаки вважає її (історіографію) частиною культури, яка і визначає її формування.

Наукова історіографія в процесі свого становлення отримує чотири характерні риси, які підкреслює Р. Дж.Коллінгвуд:

1. «Вона є наукова або ж починається із ставлення запитань, тоді як записувач легенд починає з того, що щось знає, і розповідає про те, що знає;
2. Вона гуманістична або ж ставить запитання про події, які були вчинені людьми в певні моменти минулого;
3. Вона раціональна або ж ґрунтує відповіді, які дає на свої запитання, посилаючись на свідчення;
4. Вона саморозкривається або ж існує для того, щоб розповісти людині про неї і вказати на її дії» [5, с. 111].

Таким чином, XIX сторіччя стало періодом становлення історіографії як наукової дисципліни, що займала провідне місце в теоретичній сфері

історичного пізнання. На відміну від попередніх епох, коли історіографія носила оповідальний, розважальний характер, наукова історіографія стала орієнтуватись виключно на норми та ідеали наукового пізнання. Розшук, збирання, впорядкування та публікація документальної бази історії – все це дозволило створити основу для теоретичних узагальнень історичного процесу.

Постмодерністи ж піддали критиці основні пояснювальні парадигми, створені науковою історіографією протягом попередніх століть. Ж.Ф.Ліотар охарактеризував це як тотальну недовіру до пояснювальних схем, метою яких було обґрунтування сталої цілісності реального світу. Сама ідея цілісності викликає заперечення в постмодерністів, які відмовляють цій ідеї в методологічній продуктивності. Але це має і протилежні наслідки: плюралістичні підходи розглядають окремі предмети історичного пізнання як цілісні самості, як багатоманітність змін, що не пов'язані між собою. А ідея наукової універсальності вважається застарілою по відношенню до нової установки на різноманітність пізнавальних перспектив.

Багато дослідників констатує кризу історичного пізнання. Вона ще більше посилилась останнім часом з-за втрати історичною наукою впевненості в собі: віри в квантифікаційну історію, в класичний розподіл історичних дисциплін, в звичні поняття «ментальність», «народна культура»; до цього додається ще провал інтерпретації історії марксистською або структуралістською історіографією. «Тому історична наука, - на думку О. Ексле, - знаходиться зараз на «краю прірви», принаймні – «між впевненістю і невпевненістю» [8, с. 58]. Він далеко стоїть від простої віри в пізнаваність «фактів» і «минулого» в цілому та заново визначає шлях історичної науки між «розповіддю» і «наукою». Разом з Мішелем де Серто визначає історичне пізнання, з одного боку, як «конструкцію» і «композицію». З іншого боку, історія визначається принципом пошуку істини і в тій же мірі «науково», наскільки воно конститується за допомогою встановленої сукупності правил.

Які ж нові елементи, внесені постмодернізмом в історичну науку? Відмінність постмодерністського історичного мислення від модерністського полягає в тому, що в модерністській формі історичного мислення зв'язок між минулим і теперішнім усвідомлюється в концепції часової зміни. Історичним мисленням створюється враження, що минуле рухається до сучасної ситуації. Цей *генетичний зв'язок* між минулим і теперішнім повністю розвінчується і відкидається постмодерністською історіографією. Вчинивши так, постмодернізм вимагає повернути минулому його власну гідність. Постмодерна історіографія рішуче бореться проти концепції розвитку. Найбільш радикальну концепцію, що відкидає розвиток, можна знайти в останній теорії історії В. Бенджаміна. Він говорить про підпорядкованість історичної пам'яті концепції часу, яка характеризується метафоричним виразом «моментальний стрибок тигра». В цьому образі кожен часовий ланцюг між різними явищами в минулому розривається, щоб затвердити

унікальність того, що трапилося, і, яке набуває тим самим значимості історичної сутності. В цьому, спресованому у часі, значенні воно з'являється в сучасному житті із пам'яті, подібно тигру, що заскочив у наші думки і викликав роздратування нашої загальної свідомості відносно розуміння часової зміни нашого життя [9].

Постмодерна історіографія, таким чином, створює *альтернативні образи* сучасної ситуації. Ці альтернативні образи представлені в нових формах історіографії. Ми звикли називати їх «оповідями». Але це неправильний термін, так як будь-яка форма тексту є «оповідальною». Окрім такого логічного та епістемологічного значення термін «оповідання» (narration) означає конкретну форму історичного зображення (репрезентації), при якій перевага надається подіям і взаємодіям. Іншою важливою рисою постмодернізму є *мікроісторія*. В ній показується не суспільство чи клас, а звичайна людина; замість епохи чи тривалого періоду розвитку розглядається життя чи навіть декілька днів; не держава чи імперія, а маленьке село тощо.

Постмодерна історіографія протистоїть розвитку і використанню теоретичних концепцій. Так, наприклад відомий антрополог К. Гіртц пропонує «стислий опис» замість «конструювання теорії». Минуле не повинне більше підкорюватись генетичним структурам, завдяки яким модерне історичне мислення поєднує його з сучасною ситуацією в одну лінію історичного розвитку. Такий виступ проти генетичних теорій поєднується по суті з новим герменевтичним підходом до проникнення в життя людей минулого. Постмодерна історіографія схиляється до жертв модернізації, перш за все до нижчих класів, меншин і, звичайно ж, до жінок. Жіноча та гендерна історія, хоча і не цілком, але в більшій частині примикає до постмодерністської версії історичного дослідження. В своїх провідних концептуальних реконструкціях історичного досвіду постмодерна історіографія спирається на культурну антропологію і етнологію. Стосовно функції орієнтації, що притаманна історичній пам'яті, постмодерністські історичні дослідження проявляють зацікавленість до естетичних сторін історичного досвіду. Історія повинна відтворювати картину минулого, яка володіє «естетичними якостями» [10, с. 19-24].

Чи означає це цілковиту відмову від пошуку універсального в історії? Й. Рюзен запитує: «як ми можемо побудувати концепцію універсального історичного розвитку і в той же час прийняти множинність різних історій і різноспрямованість історичного мислення? В рамках різнобічності історичних перспектив єдність історії може бути досягнута лише універсальністю цінностей в методичному процесі історичної інтерпретації» [Там само, с.25]. Тому він наполягає на тому, що сучасному історичному пізнанню потрібна *керуюча система цінностей*, універсальна система цінностей, яка затверджує відмінності культур. Він вважає, що існує фундаментальна цінність, яка одночасно є як універсальною, так і обґрунтовуючою принцип взаємної толерантності і визнання різниць в культурі.

Спроби обґрунтування універсальної історії стають в постнекласичній історіографії все більш наполегливішими. Так відомий історик Д. Світ вважає це завдання центральним для історіографії: «кращим аргументом щодо програми світової історії є сильно спізнале визнання членами нашої професійної спільноти того, що історія врешті єдина як цілісне оповідання про людство, взяте в контексті його змінних відносин з природою» [Цит. за 11, с.138]. Д. Крістіан підтримує і розвиває цю інтенцію, розширюючи масштаб історії до десятків мільярдів років, що значно перевищує період існування людства. Він вважає, це дозволяє побачити історію людства в цілісності та власному контексті. Характерно, що Д. Крістіан визнає міждисциплінарний характер подібного підходу. Більше того, він наголошує на необхідності постановки «питань про сенс, значення і цілісність історії» [Там само, с.145].

Постнекласична наука врешті дійшла висновку, що світ (буття) є нестабільним. «Визнання нестабільності, - пише І. Прігожин, - не капітуляція, навпаки – запрошення до нових експериментальних та теоретичних досліджень, котрі враховують специфічний характер цього світу» [12, с. 51]. Прігожин також визнає, що постнекласичне природничо-наукове знання стає таким же *нарративним*, як і науки про суспільство. Це означає, що науковці враховують, яким чином елементи оповіді (нарративу) входять до бачення картини світу. Більше того, вчені визнають, що відкриття Галілея позбавило людину центрального місця в універсумі і планетній системі; концепція Дарвіна говорить про те, що людина є також біологічна істота, як інші мешканці планети. Однак сучасні уявлення про реальність вимагають повернення людини та людства в центр світобудови.

Постнекласична наукова парадигма досить яскраво представлена у вітчизняній філософії, що розробляється лабораторією постнекласичних методологій під керівництвом В.В.Кізіми. Дослідження категорії тотальності в історії є одним із напрямків постнекласичних розробок. До цього, на думку В.В. Кізіми, підштовхує постмодерністське трактування цього поняття. «Важливу роль в зазначеному розвитку постнекласичних тенденцій відіграє сучасна загальнокультурна новація, хвиля якої котиться по світу, – постмодернізм» [13, с.12]. Історія як тотальність постає як цілісність, яка постійно трансформуючись, розгортаючись в собі, зберігає саму себе. Для історії дана концепція цінна тим, що «основний інтерес зводиться не до ранжування історичних цілісностей за принципом від нижчого до вищого, а до їх розгляду як рівноцінних, хоч і самотутніх, проявів історичного існування людей» [14, с.331]. Поль Рікер також використовував це поняття: «немає нічого більш опосередкованого, ніж тотальність (totalite): ця ідея виступає в якості результату «концепції впорядкування», що виражає саме значне зусилля історика по впорядкуванню історії; говорячи іншими словами (словами науки), це плід «теорії» в тому сенсі, в якому, наприклад, говорять «фізична теорія». Ніяка «концепція впорядкування» не в силах охопити історію в цілому» [15, с.39]

Варто зазначити, що на тлі браку як теоретичних, так і методологічних розробок в історичному пізнанні, концепція тотальності здатна забезпечити філософсько-історичні пошуки і тим, і іншим.

Сьогодні зазнає трансформації і категоріальний апарат філософії історії, і насамкінець, бракує досвіду осмислення самої філософії історії в якості окремої сфери філософського знання. Розвиток філософії історії як соціально-гуманітарного знання можна представити, на думку Є.Н. Коломойця та М.А. Кукарцевої, ланцюгом «класична – неокласична – постнеокласична» [16, с. 50].

Серед виділених парадигм філософії історії називаються вищевказаними авторами класична та постнеокласична домінуючими і в даний час. *Класична* (від Августина до Маркса) тому, що основні її інтереси групуються навколо наступних проблем: смисл історії, її діяльні сили, спрямованість історичного процесу. Автори стверджують, що саме християнство порушило неперервність (відчуття “єдності людського роду”), дозволивши критерію зверненості до Бога вирішувати, що варте бути історією, а що повинне цього позбутись. Класична філософія історії, таким чином, втрачає одну з важливих своїх характеристик – охопити і пояснити не лише локальні історії, а всесвітню історію в цілому.

Постнеокласична філософія історії представлена здебільшого наративом (далі наративна філософія історії). Головне завдання наративної філософії історії – представити історичне минуле як текст. «Як текст, минуле потребує перш за все інтерпретації і складається із лексичних, синтаксичних і семантичних елементів. Тому, з точки зору наративної філософії історії, все, що робить історик, це *переклад* тексту минулого в наративний текст історика» [Там само, с.56-57](і тут, на думку автора, найкраще справилася б з поставленою проблематикою саме наукова історіографія).

Таким чином, постнеокласична філософія ставить в центр історичних досліджень текст, який розуміється як текст історичного наративу. «Текст – це те, *на що* в першу чергу повинен дивитись історик, тобто текст – це центр історичної роботи» [16, с.57]. На протигагу класичній і неокласичній філософії історії постнеокласична постулює «не-очевидність» та «не-прозорість» історичного тексту. В цілому постнеокласична парадигма філософії історії представлена в сучасних дослідженнях роботами Х. Уайта, Ф. Анкерсмита, Д. Ла Капра, Х. Кельнера, С. Банна, О. Ігнатова та ін. Вона приділяє особливу увагу методологічним процедурам пізнання історії, що створює нові горизонти взаємодії з іншими формами історичного пізнання.

Отже, слідуючи вище викладеному, домінуючими концепціями в даний час можна назвати класичну та постнеокласичну парадигми. Класичну – тому, що потреба в розумінні і поясненні історичного процесу, смислу історії та її направленості залишається невичерпною: «людство хоче знати і мислити минуле і майбутнє історії, хоче знати способи пізнання історії, щоб брати в ній участь» [Там само, с.59]. Постнеокласична парадигма, завдяки своїй поліваріативності та міждисциплінарності, вперше за довгий період дає

можливість побудувати прийнятну концепцію розуміння єдності історичного процесу.

Єдине чого не слід відкидати у всій багатоманітності підходів і концепцій, що існують сьогодні – це питання цінностей, смислів і цілей, які одразу ж відмежовують буденне від особливого. Так, в працях С.Б. Кримського наголошується на ціннісних вимірах пізнання історії. «Історія є біографією духу, - пише С.Б. Кримський, – історія відрізняється від буденності високими смислами та цілями, що ставить людина» [17, с. 211-212]. Він доводить, що основні цінності історії складає не те, що міняється в соціально-економічних процесах, а інваріанти історичної діяльності, які зберігаються та збагачуються в цьому процесі. Тому питання сучасною філософією історії ставиться не про те, як змінити людину, а відносно того, як, за формулюванням А. Печчеї, жити, не гублячи самого себе. Потрібно навчитись не загублювати природу, зберігати минуле (традиції та культуру); не вступати в конфлікт з іншими спільнотами людей [Там само, с. 215].

Згідно С.Б.Кримському, для філософії історії актуалізація інваріантного означає, що предметним полем «у всезростаючому масштабі стає зіставлення всіх часів, через порівняння яких і вилучається стале, те, що не підпадає під владу плинності. З зовнішнього погляду це може вдаватись як різновекторне просування і «уперед», і «назад», і «вгору» до цінностей, що керують порівнянням часів. Виникає метаісторична ситуація» [17, с. 217]. Таким метаісторичним засвоєнням минулого й характеризуються постнекласичні форми історичного пізнання.

Однак, як помітив С.Б. Кримський, метаісторичне не відміння і значення історії окремих народів та їх прагнення до самоідентифікації. Тому історія стає все більш актуальною, це особливо розкривається в процесах національного ренесансу, що проходять зараз у багатьох країнах світу. Адже національне відродження потребує, як зазначає С.Б. Кримський: «ціннісного засвоєння всього того, що зберігається в часі, пробудження сталих цінностей, інваріантного змісту досвіду нації» [Там само, с. 217].

Посилання:

1. Трельч Э. Историзм и его проблемы: Пер. с нем. – М.: Юрист, 1994 – 719с.
2. Барг М.А. Эпохи и идеи: Становление историзма. – М.: Мысль, 1987. – 348с.
3. Тормасов Б.А. Историки и история: Жизнь, судьба, творчество. – М.: Острожье, 1997. – Т.1 – 702с.
4. Гуревич А.Я. Историческая наука и историческая антропология // Вопросы философии. – 1988. – № 1. – с. 56-70.
5. Колінгвуд Р. Дж. Ідея історії / Пер. з англ. О. Мокровольський. – К.: Основи, 1996. – 615 с.

6. Плотников Н.С. Жизнь и история. Философская программа В.Дильтея. – М.: Дом интеллектуальной книги, 2000. – 232с.
7. Барг М.А. Категории и методы исторической науки. – М., 1984. – 344 с.
8. Эксле О.Г. Факты и фикции: о текущем кризисе исторической науки // Диалог со временем. Альманах интеллектуальной истории. – 2001. - №7. – с.49-61.
9. Доманска Э. Философия истории после постмодернизма: пер. с англ. М.Кукарцева. – М.: Канон +, 2010. – 400с.
10. Рюссен Й.. Утрачивая последовательность истории (некоторые аспекты исторической науки на перекрестке модернизма, постмодернизма и дискуссии о памяти) // Диалог со временем. Альманах интеллектуальной истории – 2001. - №7. – с.8-27.
11. Кристиан Д. К обоснованию “Большой (Универсальной) истории // Общественные науки и современность – 2001. - №2. – с.137-146.
12. Пригожин И. Философия нестабильности // Вопросы философии. – 1991. - №6. - с.46-52.
13. Кізіма В.В. Оновлення – тотальність – постнекласика (замість передмови) // Totallogy. Постнекласичні дослідження. - К.: ЦГО НАН України, 1995. – с.9-18.
14. Бойченко І.В. Філософія історії: Підручник. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2000.–723 с.
15. Рикер П. История и истина / Пер. с фр.: - СПб.: Алетейя, 2002г. – 400с.
16. Коломоец Е.Н., Кукарцева М.А. Опыт метафилософии истории // ВМУ. Философия. Серия 7. - 2000. - №6. - с.48-59.
17. Кримський С.Б. Запити філософських смислів. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2003. – 240с.